

11/11/83

ORSZÁGOS
KÖNYVTÁR

MAGYAR KÖNYV- SZEMLE

KÖNYV-ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI
FOLYÓIRAT

REVUE POUR L'HISTOIRE
DU LIVRE ET DE LA PRESSE

99. évfolyam

1983

3

AKADÉMIAI KIADÓ • BUDAPEST

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA REVUE DE L'ACADÉMIE HONGROISE
I. OSZTÁLYÁNAK KÖNYV- DES SCIENCES POUR L'HISTOIRE
ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI FOLYÓIRATA DU LIVRE ET DE LA PRESSE

99. ÉVF. 1983 3. sz.

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG – COMITÉ DE RÉDACTION

MÁTRAI LÁSZLÓ

(a szerkesztő bizottság elnöke)

KÓKAY GYÖRGY

(felelős szerkesztő)

HAVASI ZOLTÁN

(társzerkesztő)

DÁN RÓBERT

FÜLÖP GÉZA

V. KOVÁCS SÁNDOR

MEZEY LÁSZLÓ

REJTŐ ISTVÁN

TARNAI ANDOR

SZERKESZTŐSÉG – RÉDACTION

1088 Budapest VIII., Múzeum krt. 14–16.

Megjelenik negyedévenként

Trimestrielle

---

*Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in HISTORICAL
ABSTRACTS and/or AMERICA: HISTORY AND LIFE.*

✱

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a Posta hírlapüzleteiben, a Posta Központi Hírlap Irodánál (PKHI 1900 Bp. V., József nádor tér 1.) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a PKHI 215–96 162 pénzforgalmi jelzőszámára. Előfizetési díj: 100 Ft. Előfizethető és példányonként megvásárolható az Akadémiai Kiadónál, 1054 Bp. V., Alkotmány u. 21. Tel.: 111-010 (pénzforgalmi jelzőszám 215–11 488) és az Akadémiai Könyvesboltban, 1368 Bp. V., Váci u. 22. Tel.: 185-680.

A szerkesztőség legfeljebb 1 fv terjedelmű és az MSZ 9651 szabványnak megfelelő kéziratokat fogad el (egy oldalon 30 sor, soronként 60 leütés, jegyzetek a főszöveg után). A tanulmányok rovatba szánt cikkhez 1 oldal terjedelmű tartalmi kivonatot is kérünk. Különlenyomatok (legkevesebb 100 példány) a Kiadóhoz címzett, de a szerkesztőséghez eljuttatott levélben rendelhetők, a korrekcióra visszaküldésével egyidőben.

Ellebodius és baráti körének könyvei az Egyetemi Könyvtárban „Nicassii Ellebodii Casletani et amicorum”

Tanulmányunkkal a magyarországi humanizmus adattárát szeretnénk néhány adattal gazdagítani.

A nagyszombati jezsuita kollégium könyvtárának első könyveit keresve,¹ egyrészt összeállítottuk a jezsuita tanulmányi utasítás, a Ratio Studiorum alapján a kötelező tankönyvek, olvasmányok jegyzékét, másrészt kiírtuk az Egyetemi Könyvtár XVIII. századi katalógusából a XVI. század első felében megjelent „eretnek” könyveket.²

E XVI. századi könyveket átnézve nemcsak egy-egy szerző igen sok kiadásban megjelenő és sok példányban meglevő műveire, hanem egyúttal jeles könyvtárak roncsaira leltünk. Alapvető művekről lévén szó, a világi és egyházi értelmiség nagyjában egységes könyvkultúrájára vetnek fényt a megmaradt példányok. Thurzó György nádornak,³ Istvánffy Miklós nádori helytartó, történetírónak, elsősorban azonban Mossóczy Zakariásnak névvel ellátott könyvei kerültek elő nagy számban.

Mossóczy Zakariás (1542–1587) a magyar *Corpus Juris* első kiadója,⁴ élete végén nyitrai püspök és a királyi tanács tagja a XVI. század második felének egyik legnagyobb magyarországi könyvgyűjtője volt.⁵ Érthető tehát, hogy

¹ Nadal, az első jezsuita nemzedék egyik legjelesebb tagja 1563-ban Nagyszombatban átadta a Rend tanulmányi szabályzatát, a Ratio Studiorumot. A Ratióban felsorolt könyveknek meg kellett lenniök az újonnan indult iskolákban. Az egységes tanrendben nemcsak a tanítandó anyagot és a kötelező olvasmányokat szabályozták, hanem a könyvek elküldéséről is gondoskodtak. A *Monumenta Paedagogica Societatis Jesu, quae primam Rationem Studiorum anno 1586 editam processere* (Matriti, 1901.) c. kiadványban közölt utasítások alapján összeállíthattam a „típuskönyvtár” állományát (De studio Societatis P. Hieronymi Natalis; Ordo studiorum duobus precedentibus locupletior; Ledesma: De ratione et ordine studiorum Collegii Romani).

² PAJKOSSY Györgyné: *Az Egyetemi Könyvtár története 1690-től 1774-ig.* = *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei.* 4. 1968. 81–82.

³ THURZÓ György nádor könyvtárából eddig tíz kötet került elő. Jegyzékük és fényképük az Egyetemi Könyvtár kéziratárában. A kötetek könnyen felismerhetők a beégetett CGTRNP (Comes Georgius Thurzó Regni Hungariae Palatinus) tulajdonjelzéséről. A könyvjegyzékét Benda Kálmán adatja ki, így ennek révén további Thurzó-kötetekre számíthatunk.

⁴ IVÁNYI Béla: Mossóczy Zakariás és a magyar Corpus Juris keletkezése. Bp., 1926. c. mű 103–135. a könyvtár jegyzéke. A jegyzék közlésének bírálatát I. GULYÁS Pál: *A könyv sorsa Magyarországon.* 3. rész. Bp., 1961, Országos Széchényi Könyvtár, KMK. 206–211.

⁵ DÜMMERTH Dezső az Egyetemi Könyvtár 1635 előtti korszakát kutatván összeállította a Mossóczy, illetve Kecskés János könyvtárából származó könyveket. Én ettől teljesen függetlenül 148 olyan könyvet találtam, mely Mossóczy Zakariás vagy Kecskés János tulajdonjegyét viseli. (Megjegyzendő, hogy az Iványi ajánlotta módszer — i. m. 80–81. — a Mossóczy-könyvek felkutatására nem vált be.) SCHÖNVIITZKY Bertalan: *A pozsonyi kir. kath. főgimnázium története.* Pozsony, 1896. 98. l. közli a Mossóczy-könyv-

közismert munkákat keresvén, Mossóczy könyveire gyakran bukkantunk. Szinte már az első kézbe vett könyvből Mossóczy jellegzetes, nagy betűivel írva Ellebodus Nicasius neve ugrott szemünkbe: „Zachar(ias) Ep(isco)pus Tin(ni)ensis) DD Nicasio suo tanqu(am) fr(atr)i DDD.”

Klaniczay Tibor és Dieter Wagner tanulmányai⁶ óta nem kell Ellebodus Casletanust bemutatnunk. Klaniczayt idézve: „A magyarországi humanizmus történetében Ellebodus eddig nem ismert munkásságának nagy fontosságot kell tulajdonítanunk. A magyar humanizmus történetírói sokat keseregtek a görög ismeretek csekély voltán a XVI. században... Ellebodus kapcsán most kiderült, hogy a kor egyik legkiválóbb grecistája dolgozott éveken át az ország akkori fővárosában. S munkássága nem elszigetelt volt, hiszen baráti, sőt munkatársi kör vette körül.”

A könyvek, melyeket alább bemutatunk, nemcsak a filológusnak, az Ellebodus munkásságával foglalkozónak mondhatnak újat, hanem bizonyítékai a magyarországi klasszikus műveltségnek; e könyvek egyben mutatják azt a kapcsolatot, mely minden Olaszországot, elsősorban Padovát megjárt humanistát egymáshoz kötött.

Ellebodus életét Klaniczay és Wagner tanulmánya alapján jól ismerjük, így ismétlésekbe nem akarván bocsátkozni, csak röviden vázoljuk élete történetét. Kiemeljük azonban azokat az adatokat, melyekkel kiegészíthetjük mind Ellebodusnak magyarországi tevékenységéről, mind a magyarországi humanizmusról alkotott képünket.

tár sorsát. Az örökös Mossóczy sógora, Kecskés András volt. Az ő halála után a könyvek Kecskés János kanonokhoz kerültek, aki először vételre ajánlotta fel a könyvtárat, majd odaajándékozta a pozsonyi jezsuita kollégiumnak. Az 1639-ben ajándékozott könyvekről katalógus készült *Catalogus librorum, quos Gen. D. Joannes Kecskes Collegio Soc. Jesu Posoniensi donavit Anno 1639.* címen. Ebben a jegyzékben 372 mű, 400-nál több kötet szerepel. A Kecskés-hagyaték értékes könyvei közé tartoznak Kecskés András saját könyvtárának könyvei. Kecskés András igen művelt, nagy olvasottságú jogtudós volt. Címere a legrégibbek közül való a bolognai egyetem folyosóján. 1586-ban neve mint Andreas Comiatinus Ungarus szerepel a bolognai anyakönyvben. Nem elképzelhetetlen tehát, hogy Telegdi könyvtárának újabb könyveire találunk ezúton, talán még Oláh Miklós könyveire is. Mossóczy nyilván nem véletlenül hagyta könyvtárát sógorára és nem egyházára, ahogy azt elődei és utódai tették.

A Kecskés-hagyaték jegyzéke hamarosan az Egyetemi Könyvtár tulajdonába került. Kiadása feltétlenül kívánatos. Egyrészt ez a katalógus Mossóczy könyvtárának, az egyedüli itthon maradt XVI. századi nagy könyvtárunknak mintegy egyharmadáról tudósít. Az Egyetemi Könyvtárban és más könyvtárakban talált Mossóczy-könyvek nagy számából következtetve e jegyzék alapján további kötetek felbukkanása várható. Másrészt „standard” könyvekről lévén szó, más könyvtárak maradványai is előkerülhetnek. (Az előbb említett Telegdi- és Oláh-könyvtármaradványok nem lennének véletlenek!) Középnemesek vagy értelmiségiek könyvtárának roncsai, mint amilyenekkel eddigi kutatásaink folyamán találkoztunk; pl. Rakolupszky János XVII. század közepéről való könyvtárának könyvei (eddig 19 kötet), Bierdümpfl Padovában végzett orvosnak vagy a pozsonyi kamara tisztviselőinek, a Bolognában végzett Ferenczfi Lőrinenek és Partinger Gáspárnak könyvei.

⁶ KLANICZAY Tibor: *Nicasius Ellebodus és poétikája.* = ItK. 75. 1971. 24–34., WAGNER, Dieter: *Zur Biographie des Nicasius Ellebodus (†1577) und zu seinen „Notae” zu den aristotelischen Magna Moralia.* = Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Phil. hist. Klasse. 1973. Jg. 5. Abh. 42.

Itt szeretném megköszönni Klaniczay Tibornak, hogy szíves volt figyelmemet felhívni Wagner tanulmányára. Ennek adataival sok helyütt ki tudtam egészíteni már elkészült tanulmányomat.

Nicasius Ellebodius (Helbault) 1535-ben Flandriában, Casselban született. Előbb a louvaini Paedagogium Liliense, majd 1549-ben az egyetem diákja. Innen került Rómába: a Collegium Germanicum Liber Iuramentorumába az 1555. évben írta be saját kezűleg nevét: Nicasius Ellebodius Casletanus dioecesis Morinensis.⁷ Ebben az évben ő az egyetlen újonc.⁸ Egyike azon ötvenhét ifjúnak, akiket még Loyolai Ignác életében vettek fel. A Collegium Germanicumba az első évben — 1552-ben — elsősorban a flamandok jelentkeztek; Louvainból húsz ifjú, és ez olyan aránytalanságot jelentett, hogy Ignácnak le kellett beszélnie a jelentkezőket. Nyilván ennek a flamand áramlásnak elkésett tagja volt Ellebodius is. Ignác szabályzata szerint tizenöt—húsz éves ifjakat vettek fel az újoncok közé; csak ritka képességűek esetében idősebbeket. Ellebodiust — az elmondottak alapján — nyilván kiugró tehetsége juttatta a Collegium Germanicumba. Amikor Ellebodius Rómába került, az újoncok már a párizsi és a louvaini egyetem mintájára szervezett Collegium Romanumba jártak teológiát, fizikát, matematikát, valamint logikát és a humaniorákat hallgatni. Ellebodius további fejlődésére kihatott Ignác szabályzatának az az utasítása, hogy az újoncok, mikor már elég jól tudtak latinul, egy egész éven át egymással csak olaszul beszélhettek. Az olasz volt egyrészt a soknemzetiségű kollégium közös élő nyelve, másrészt e révén megismerték Rómát és Itália is második hazájukká vált.

Steinhuber, a Collegium Germanicum történetírója az 1552 és 1555 között felvett újoncok közül tizenegyetek további sorsáról tud: mind nevezetes, jelentős állást foglaltak el. Ebből is az elsőrangú képzésre következtek. Ellebodius is a felsoroltak között van. „A kollégiumból való kilépés után a fiatal pap⁹ Oláh esztergomi érsek hívását követte, aki nagyszombati iskolája (Akademie) számára tehetséges tanítókat keresett.” Mivel a többiek is két—három év múltán elhagyták a kollégiumot, érthető, hogy 1558-ban már Nagyszombatban van mint Illicinus magistere. A későbbi grecista pályafutásának első állomásán is a görög nyelvet tanította, mint az a bécsi jezsuita kollégium rektorának, Ioannes de Vitoriának leveléből kiderül: „... Nicasio fiamingho, il quale stette nel collegio di thodeschi in Roma, lege 7 letioni di greco in tutta la setimana”.¹⁰ Vitoria, az első jezsuita, aki Magyarországon járt, Rómából ismerhette Ellebodiust.

Humanista műveltségének és retorikai művészetének tanúsága az 1561. évi nagyszombati egyházmegyei zsinaton tartott beszéde a zsinatok szükségességéről.¹¹ A XVIII. században élő jezsuita Péterffy Károly ezt a beszédet

⁷ Casletum Morinorum, Cassel, Saint Omertől 11 mérföldnyire fekvő község jelentős flandriai múlttal, melynek emléke középkori erődítménye. A feltételezett 1535. születési év bizonyossá vált Ellebodius sírkövének adatai alapján. KLANICZAY Tibor megtalálta a pozsonyi domban a Clusius által felállított sírkövet. = ItK. 79. 1975. 400—401.

⁸ STEINHUBER, Andreas: *Geschichte des Collegium Germanicum Hungaricum in Rom.* Freiburg/Br. 1. Bd. 1895. 40.

⁹ Uo. 43. Klaniczay szerint nem szenteltethette pappá magát. Klaniczay i. m. 29.
¹⁰ LUKÁCS, Ladislaus—POLGÁR, Ladislaus: *Documenta Romana Historiae Societatis Jesu in regnis olim Corona Hungarica unitis. I. vol.* 1550—1570. Romae, 1959. 18. Ugyan-
ebben a levélben emlékezik meg Illicinus Péterről a sienai származású humanistáról, jogtudósról, aki Oláh iskolájának vezetője volt.

¹¹ Oratio de auctoritate et necessitate conciliorum. Dedicatio: ... Olaho Nicasius Ellebodius Castelanus (!) salutem dicit. (a végén:) Ex Gymnasio tuo Tyrnaviensi Cal. Maji 1561. Közli PÉTERFFY [Károly] Carolus: *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-catholicae in Regno Hungariae celebrata. 2. pars.* Posenii, 1742. 135—146.

abban a hiszemben adta ki, hogy az az Oláh alapította nagyszombati akadémia első szellemi terméke, holott az „ismeretlen flamand” a gimnáziumnak volt tanára, utolsó oktatóinak egyike. Oláh nagyon sokat várt Ellebodiustól; az érsek a jezsuita rendtől kívánta előbb iskolájának, majd akadémiajének fellendítését. A római végzettségű Ellebodusban így nemcsak klasszikus műveltségű, nagy tudású tanárt, hanem harcos szellemű papot is keresett.

Az utóbbi kívánalomnak Ellebodus természeténél fogva nem tehetett eleget. A zsinaton tartott beszéde is retorikai, de nem hitvitázó remekmű.¹² Izig-vérig humanista szellem volt. Pályafutásán, munkásságán kívül ezt baráti köre is mutatja: barátai elsősorban humanisták, akikkel a közös érdeklődés, életforma kötötte össze. Legközelebbi barátai közül Purkircher György orvos és a nagy botanikus Clusius protestánsok voltak, még inkább jellemzi hűsége ifjúkori barátjához, Dudith Andrásához akkor is, amikor régi barátai sorra megszakították a kapcsolatot az egyházat elhagyó püspökkel.

Akármilyen szürkének tűnhetett Nagyszombat¹³ Louvain és főleg Róma után, mégis jövőjét, pályáját határozta meg ez a korszak. Főképpen Oláh Miklós donációja tette lehetővé, hogy tanulmányait Padovában fejezze be. Az esztergomi kanonokká való kinevezés kifejezetten engedélyezi, hogy tanulmányai befejezése érdekében két, legfeljebb három évre elhagyhassa székhelyét.¹⁴ Ugyanakkor Oláh közvetlen környezetében egész életre szóló barátokat, mecénásokat szerzett Verancsics Antal, Radéczy István, Istvánffy Miklós személyében. És itt találkozott — valószínűleg újból — Dudith Andrásal, akinek révén egyszerre bejutott Padova szellemi központjába.

Hogy Padova (1562—1571) mit jelentett Ellebodus számára, azt leveleiből, egész életéből le lehet mérni. Egyrészt tökéletesítette görög tanulmányait, másrészt családjára sürgetésére és humanista társai példájára az általános természettudományi ismereteken kívül megszerezte a „kenyeret adó” orvosdoktori címet. Ugyanezt tette annak idején legnagyobb humanistánk, Zsámboki is, aki Bécsben az „udvari történész és címzetes udvari orvos” címet viselte.¹⁵ Még többet jelentett azonban maga Padova, a nemzetközi humanizmus nagy központja. Italia Italiae, ahogyan Erasmus nem véletlenül nevezte Padovát, ugyan már a hanyatlás jegeit viselte magán, de még mindig az arisztotelészi irányzat fő fészke, melynek légkörét Costil olyan találóan jellemzi: „A görög racionalizmus éledt fel itt, ebben a társadalomban még a legkeresztényebb szellemek is szinte pogányokká váltak az ókori Róma és Ciceró szép latinságának kultuszában. Még néhány évig Itália Arisztotelész pogány szellemét szívja

¹² Ellebodus beszédének egyházi bírálatát l. IPOLYI Arnold: *A nagyszombati iskola a XVI. században.* = *Katholikus Szemle.* 1887. 16—521. Eszerint Ellebodusnak sem kellő tudománya, sem képessége nem volt az apologetikában, s beszéde nem emelkedik a többi beszéd fölé. „A magát lejárt Illicinus, Ellebodus és egyéb humanisták által e tekintetben nem sokra ment (Oláh Miklós).”

¹³ A város képe Ellebodus korában: *Quamquam maior pars domorum huius modicae urbis ex argillis vel lignis constructa fuerit, atque generatim stramentis tecta, deci tamen potest urbem hanc parvam aedificiis affabre fectis abundasse.* (LUKÁCS i. m. 21.^s). A tanári fizetésre: *Questi tutti preceptorii non tengano di salaro pasati 500 fiorini tutti insieme, poco piu o meno.* Vitoria előbb idézett leveléből (LUKÁCS i. m. 18.).

¹⁴ KLANICZAY i. m. 24.

¹⁵ Ellebodus és Zsámboki, valamint Zsámboki és a pozsonyi humanista kör kapcsolataira l. GERSTINGER, Hans: *Die Briefe des Johannes Sambucus (Zsámboky) 1554—1584.* Wien, 1968.

magába.¹⁶ Ezzel a szellemmel találkozott Ellebodius és baráti köre. Az itteni tanulmányokkal töltött évek, a szinte egyedülállóan előtérbe helyezett filozófiai és filológiai stúdiumok kapcsolják össze az innen különféle égtájak felé sodort humanistákat, kiknek levélváltása jelzi az azonos gondolkodást.

Ellebodius szinte az utolsó pillanatban érkezett Padovába. Még élt a Velence biztosította szabad légkör, de mindjobban terjed a tridenti zsinat szelleme; a pápa beleszólt az egyetem életébe, és nem lehet véletlen, hogy Pinelli, ez a ragyogó, független tudós a hetvenes években megszakitotta közvetlen kapcsolatát barátjával, a hitehagyott Dudith Andrással. Aldus Manutius fia, Paulus Manutius is „stampator papale” lett, nem levelezett többé Dudith-csal.¹⁷

Padovában az egyetem mellett szinte második szellemi központ volt Gianvincenzo Pinelli háza. A polihisztor mecénás (1535–1601) messze földről vonzotta a tudósokat. Könyvtárában klasszikus szerzők, filozófusok, természet-tudósok kéziratai, könyvei; s mindezek a humanisták rendelkezésére álltak. Ha megnézzük azoknak a kódexeknek jegyzékét,¹⁸ melyek Pinelli-széljegyzeteket tartalmaznak, könnyen megértjük, miért fordult később Ellebodius annyiszor Pinellihez tanácsért. Érdeklődési körük szembetűnően azonos volt. Pinellit is természetesen elsősorban Arisztotelész érdekelte: a *De arte poetica*-hoz olasz megjegyzéseket írt. Arisztophanész, Euripidész, Homérosz szövegeihez görög, Aelianuséhoz latin megjegyzéseket fűzött. Hermogenész és a görög epigrammák is foglalkoztatták. A száztizenhárom Pinellihez írt Ellebodius-levél nagyrészt filológiai kérdéseket tárgyalt;¹⁹ a további kutatásnak kell tisztáznia, hogy esik-e szó e kéziratokról és ezzel kapcsolatban az Ellebodius használta könyvekről, és hogy a levelezés, Pinelli kéziratai és Ellebodius könyv-bejegyzései kiegészítik-e egymást.

Pinelli házában Ellebodius otthonra és barátokra talált. Wagner sokat idézett tanulmányában sorra bemutatja barátait, tanárait. Látjuk környezetét, tudjuk, kiket hallgatott, kikkel volt jóban, milyen hatások érték. E tanárok és barátok közül egyes nagy nevek emelkednek ki: segítő- és munkatársak. Tanárai közül Carlo Sigonio (Sigonius) és Michael Szophianosz volt rá a legnagyobb hatással. Sigonius²⁰ új szellemet hozott a filológiai kutatásba: Robortelloval²¹ folytatott vitája a *Fasti Consulares* kiadásakor nagy jelentőségű volt. Nem véletlen, hogy Ellebodius könyvtárának maradványai közt két könyvét is találjuk. Filológiai munkásságát Michael Szophianosz,²² a krétai

¹⁶ COSTIL, Pierre: *André Dudith, humaniste hongrois*. Paris, 1935. 80. (A továbbiakban: COSTIL: Dudith.)

— Paul Manuce et l'Humanisme à Padoue à l'époque du Concile de Trente. = *Revue des Questions Historiques*. 117. 1932. 321–362. (A továbbiakban: COSTIL: Paul Manuce.)

SÁNDOR Pál: *A filozófia története*. I. köt. Bp., 1965. 254.

¹⁷ COSTIL: Dudith 296.

¹⁸ VOGEL, Marie—GARDTHAUSEN, Viktor: *Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance*. Leipzig, 1909. Beiheft zum Zentralblatt für Bibliothekswesen. 33. 320., 462–463.

¹⁹ KLANICZAY i. m. 30.

²⁰ Carlo Sigonio (1524–1584) Padovában 1560–1562 tanított.

²¹ Francesco Robortello (1516–1567) Padovában 1552–1557 és 1560–1567 tanított. Arisztotelész Poétikájának kommentált kiadását 1548-ban (1555²) adta ki. Ellebodius tanárainak nagy része Dudithot is tanította, így COSTIL idézett műveiben részletesen olvashatunk róluk.

²² Michaél Szophianosz meghalt 1564-ben fiatalon. Sokáig élt Pinelli házában, P. Victorius, G. Tanner és Henricus Stephanus volt legközelebbi barátja (VOGEL—GARDTHAUSEN i. m. 320.)

grecista indította el. Egy éven át dolgoztak együtt Apollóniosz Düszkolosz (Apollonius Dyscolus) *De constructione verborum* szövegmagyarázatán: ugyanennek a munkának latinra fordítása volt Ellebodus utolsó munkája is.²³ Az Apollonius Dyscolus-szövegmagyarázathoz Padovában az 1495. évi Aldina-kiadást használták.²⁴ Ugyanez a kiadás volt meg a Kecskés-hagyatékban is (E. K. Ósny. 546), de nem ezt a példányt használta Ellebodus Magyarországon; sem név-, sem egyéb bejegyzés nincs a könyvben. A Michaél Szophianoszszal való együttműködés és barátság lehetett rá a legnagyobb hatással, mert élete fő feladatának, egy régebbi filológiai irányzathoz híven a görög szövegek korrekcióját tekintette.

Padovában valóban jó hírt kellett szereznie, mert Petrus Victoriushoz, ²⁵ százada egyik legjelesebb Arisztotelész-kutatójának barátsága még Magyarországra is elkísérte. Ellebodus három fennmaradt, Victoriushoz írt levelének egyikében Arisztotelész *Poeticájának* kiadását dicséri, a másokban Victoriushoz tanácsát kéri egy Homérosz-szövegrészről kapcsolatban. Ellebodus könyvtárából két Victoriushoz írt levelét maradt ránk; az egyik éppen a *Poetica* kommentált kiadása. Érdeklődési körük azonos volt; mindketten elsősorban Arisztotelész-szövegeket kommentáltak. Victoriushoz a *Poeticán* (1560) kívül a *Rhetoricát* (1548) és a *Politicát* (1576) is kiadta. Victoriushoz 1545-ben adta ki az *Elektrát*, szinte újjáteremtve a művet — Ellebodus fennmaradt könyvei közül éppen egy Euripidész-kiadás a legerősebben használt, széljegyzetekkel ellátott kötet. Aiszkhülosz-tiszteletük is közös volt; Victoriushoz 1557-ben megjelent Aiszkhülosz-kiadását Ellebodus sűrűn használta, és az Ambrosiánában is fennmaradtak Aiszkhülosz-jegyzetei.²⁶

Wagner szerint legkedvesebb tanára a természettudós és orvos Girolamo Mercuriale, Hieronymus Mercurialis volt. Kapcsolatuk nem szakadt meg; utolsó ránk maradt levelét 1576-ban írta Ellebodusnak. Sok könyvét őrzi az Egyetemi Könyvtár, de egynek sem volt tulajdonosa Ellebodus.

A padovai barátok, tanárok, de elsősorban Vincenzo Pinelli levelei követik Ellebodiust Pozsonyba, amikor végleg visszatér 1571-ben Magyarországra. Radéczy István²⁷ váradi püspök, a magyar kamara elnöke hívta vissza. Radé-

²³ A *De constructione verborum* szövegmagyarázatában Szophianosz és Ellebodus szerepe teljesen tisztázott (WAGNER i. m. 12., 32–34., COSTIL: Dudith. 317–321., SANDYS J. E.: *A history of classical scholarship*. Cambridge, 1903. 312–314.).

²⁴ Ellebodus filológiai pontosságú szövegén alapszik az első kritikai kiadás, Sylburg munkája (1590). A padovai humanista kör összetartozását jól mutatja, hogy Pinelli is át akarta adni Sylburgnak Ellebodus latin fordítását, és a kiadás megjelenése nagyrészt Ellebodus másik barátjának, Dudithnak érdeme. A Wagner idézte Aldina-kiadásban (Ambrosiana S. Q. I. VII. 1.) Ellebodus görög nyelvű tulajdonjegye ugyanaz, mint amit az Egyetemi Könyvtárban levő könyvekbe írt.

²⁵ Pier Vettori (1499–1585) nagyon előkelő firenzei család sarja; egész életében tisztelet övezte. Barátsága a magyarországi diákokkal hagyományos. A Bona György halálára kiadott (1561) gyászbeszédék között Zsámboki, P. Manutius, Robortello, Istvánffy, Szophianosz, Turnebius, Dudith megemlékezései között szerepel Victoriushoz írt levele is. Turnebius kivételével minden szerző Ellebodus barátja vagy tanára. Victoriushoz a nagy francia filológussal Henri Estienne-nel, Stephanussal is jóban volt. E barátság mindkét fél számára gyümölcsöző: Stephanus Victoriushoz ajánlja Theophrastus kiadását, Victoriushoz Stephanussal adhatja ki Aiszkhülosz-kötetét. (Ellebodus könyvtárában 8. és 16. tétel.) KÄMMAEL, H.: *Ein Beitrag zur Geschichte der classischen Studien in Italien*. = *Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogie*. 94. 1866. 133–150.

²⁶ VOGEL – GARDTHAUSEN i. m. 455. Ambrosiana R. 98. sup. ff 200–76v.

²⁷ Radéczy 1567. váradi, 1572. egri püspök, 1568. — a magyar kamara elnöke, 1573. — királyi helytartó, meghalt 1585-ben.

czy Ellebodusban becsülte a humanistát, de egyúttal az orvost is. A humanistának, de ugyanakkor saját orvosának adott otthont házában. A padovai orvosi tanulmányok, mint annyi más humanistának, Ellebodusnak is bizonyos anyagi függetlenséget biztosítottak. Radéczy rangjának emelkedésével már „a helytartó orvosa”-ként tartották számon és Purkircherrel együtt nemcsak Pozsonynak, hanem Felső-Magyarországnak ismert orvosa volt.²⁸

Pozsony Padova után sem tűnhetett számkivetésnek: háború dúlta hazájába Ellebodus amúgy sem akart hazamenni. A viszonylagos nyugalom, Bécs és Nagyszombat közelsége alkalmas volt arra, hogy nemcsak politikai, hanem szellemi központ is kialakulhasson a városban. A szellemi élet vezetőit Ellebodus nagyrészt ismerte: Padovában végzetek vagy éppen tanulótársai voltak. Az azonos iskolázottság és a nagyjából azonos életkor természetesen létrehozott egy humanista kört — ehhez csatlakozott Ellebodus is. Istvánffy Miklós és Zsámboki János, Sambucus,²⁹ előtte végzett Padovában, Purkircher György³⁰ tanulótársa, Verancsics Faustus³¹ tanítványa, Kovacsóczy Farkas és Berzeviczy Márton,³² a város gyakori vendégei szintén tanulótársai voltak.

Bécs közelsége is sokat számított: könyvkereskedései és baráti köre egyaránt vonzották Ellebodusot. Sambucuson kívül honfitársaival is találkozhatott a császárvárosban: Blotius, a császári könyvtár őre flamand volt, és belga barátot talált az udvari karmester, a jeles zeneszerző Philippe de Monte unokaöccse személyében.

Ellebodusnak és egyúttal a magyar tudományos világnak azonban a legtöbbet Clusius magyarországi tartózkodása jelentett.³³ Flamand volt ő is

²⁸ *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. 3. köt. 1834—1836 (1838). I. oszt. 134. a Zay—Ugróci Lt.-ből Zay Péter orvosló könyvecskéje huszonnégy Nicasius doctortól származó receptet tartalmaz. Idézi KLANICZAY i. m. 34.*

²⁹ Hesychii Milesi illustri cognomento, de his, qui eruditionis fama claruere, liber Hadriano Iunio medico interprete. Ex Bibliotheca Ioannis Sambuci Pannonii Tirnaviensis. Antverpiae, 1572. ex officina Christophori Plantini. RMK III. 614. Egyetemi Könyvtár RMK III. 134. A könyv hátlapján D. Sambucus ddd 15 Septembris 1573. A könyv Kecskés-hagyaték. A megajándékozott a humanista kör valamelyik tagja lehetett, talán éppen Ellebodus. Sem Kecskés András, sem Mossóczy nem jöhet szóba. Az előbbi kora, az utóbbit tulajdon-bejegyzési szokása zárja ki.

³⁰ KNEIFEL Mária: *Purkircher György. Bp., 1942.*

³¹ Ellebodus 1569. nov. 12-én Padovából Verancsicsnak beszámol unokaöccse, Faustus, tanulmányi eredményeiről: már Arisztotelész műveire oktatja (VERESS Endre: *A paduai egyetem magyarországi tanulónak anyakönyve és iratai. (1264—1864). Bp., 1915., 76.*)

Verancsics Faustus 1573-ban Pozsonyban telepedett le és 1595-ig ott élt (JUHÁSZ Kálmán: *Egy olaszországi tanulmányai közben püspökségét vesztett tudós. = Katholikus Szemle. 1933. 2. köt. 356—363.*)

³² Berzeviczy 1568. május—1572. január volt Padovában: 1568/1569-ben a jogi kar szindikusa, így közvetlenül a rektorhelyettes után következett rangban. Ellebodusdal közös tanáraik voltak. Pinelli házában Berzeviczy is megfordult (VERESS Endre: *Berzeviczy Márton. Bp., 1911. 64.*)

Blotius Hugóval folytatott levelezésében mindig megemlékezik frott levele szerint: „Noster Nicasius basilice valet et ad te scribit” (MENCSEK Ferdinánd: *A Paduában tanuló Blotz Hugo levelezése erdélyi és magyarországi barátaival. (1571—1574). = Erdélyi Múzeum. UF. 5. 1910. 22—50.*)

³³ Clusius kapcsolata Ellebodusdal és Purkircherrel jól ismert. L. GOMBOCZ Endre: *A magyar botanika története. Bp., 1936. ISTVÁNYFI Gyula: A Clusius-codex mycologiai méltatása. Bp., 1900., KNEIFEL i. m. Clusius első kiadott könyvét, Monardes híres könyvének fordítását, Purkirchernek adja dedikációval, másik művét, a spanyolországi növényekről írt első munkáját Ellebodusnak, honfitársának és a helytartó orvosának*

— Charles de l'Escluse — hazájából protestáns hite miatt kellett eltávoznia. A világot utazta be, veszélyekkel szállt szembe, hogy növénygyűjtési szenvedélyét kielégítse. Ellebodiussal Purkirchernél találkozott, aki nemcsak jeles orvos, hanem szenvedélyes botanikus is volt. Így lett a bécsi botanikuskert igazgatója gyakori vendége a pozsonyi humanista körnek, melynek révén, éppen Ellebodus ajánlására 1575-ben Pinelli vendégszeretetését élvezhette. Ezért ajánlja Pinellinek később gombákról írt könyvét, mint ahogy másik Magyarországon írt könyvét Batthyány Boldizsárnak, a XVI. századi humanizmus egyik legszínesebb egyéniségének dedikálja, kinek vendégeként írta meg Magyarország növényvilágának leírását.

Felsoroltuk azokat a személyeket, akik Pozsonyban Ellebodus számára a humanista légkört biztosították. Sokkal szélesebb azonban annak a kis, Radéczy körül kialakult humanista körnek a hatósugara, mint ahogy azt az egymásnak írt versekből gondolnánk. Nemcsak arról a kis társaságról van szó, amely a versekben megénekelte szép hársfa alatt összeülve olaszországi tanulmányaikra, ifjúkorukra visszaemlékezve, irodalmi kérdésekről beszélget. Ez a kör egymásnak, barátaiknak, barátaik barátainak kölcsönzött könyveket. Főurak és nemesek, orvosok és papok könyveket, legújabb kiadásokat ajánlódokztak barátaiknak. A könyv szeretele eleven valóság volt: leveleikben könyvekről tárgyaltak, újonnan megjelent kiadásokra hívták fel a figyelmet. Barátaik, követek, külföldre utazó diákok útján a klasszikusok legújabb kiadásait sürgették. Magyarországnak ez a nyugodt sarka még benne volt az európai vérkeringésben. A humanizmus, elsősorban az olasz humanista műveltség a könyvek nagy olvasottsága révén eljutott ekkor a világi és egyházi értelmiség sok tagjához. Istvánffy Miklós versben örököltette meg a Radéczy-kör tagjait, akik közül

... nec abest Purohyrhius atque
Niciasus, quibus ore loqui dat Musa rotundo,
seu verbis sit opus Graiis, seu forte Latinis, . . .³⁴

Mínthogy nem tartozott e pozsonyi humanista körbe, Ellebodus másik magyarországi jóbarátjának, Mossóczy Zakariásnak emlékét nem őrzi vers. Ellebodus Mossóczyval, volt nagyszombati tanítványával, Radéczy házában találkozhatott újból. Mossóczy is, Radéczy is Oláh pártfogoltja volt, és közéleti

küldi meg. A Purkirchernek adott példány még egy értékes adatot ment át az utókorunk. Purkircher Forgách Simon surányi kertjéről ír a könyv előzéklapján. Forgách Ferenc érsek pozsonyi kertje híres volt a maga korában; a hadvezér Forgách Simon kertje ritkaságairól — tudomásunk szerint — ez az első hírünk. Purkirchernek még négy könyve érdemel itt figyelmet. Kettő görög műveltségének tanúsága: *Isocrates* (Venetiis, 1534, Aldus. Vet. 34/41. és *Suidas* (Venetiis, 1514, Aldus. Vet. 14/57.). A másik két könyv az ajándékozók személye miatt érdekes. Jordán Tamástól a jeles orvostól kapta 1565-ben Dioscorides Pedanius Párizsban 1549-ben megjelent munkáját (Vet. 49/23b) „Hunc librum Thomas Jordán Georgio Purkirchero ddt Viennae in exequio Ferd. I. Imperatoris a° 65.” Purkircher és Jordán kapcsolata eszerint korai. A másik ajándékba kapott orvosi mű: *Hippocratis opera*. . . . *Per Ianum Cornarium* . . . *Latina lingua conscripta*. Basileae, 1546. (Vet. 46/47.) A dedikáció: Amico suo opt. Diomedes Cornarius. Cornarius (Hagenbut) szász orvos Nagyszombatban folytatott két évig orvosi gyakorlatot, majd a bécsi egyetem nagynevé tanára 1566-tól. Miksa, később Rudolf orvosa. Clusius jóban volt vele, mint ahogy Michael Lingeliussal is, a bécsi egyetem orvos-tanárával, akinek ugyanazt a könyvet adta ajándékba, mint Ellebodiussnak.

³⁴ Stephano Radetio episcopo Varadiensi Camerae Ungaricae praefecto. 24 Junii 1571. (ISTVÁNFY Nicolaus: *Carmina*. Ed. Josephus Holub et Ladislaus Juhász. Lipsiae, 1935. 51. carm.)

pályájuk révén közeli kapcsolatban álltak egymással.³⁵ Tömören jellemzi Mossóczy egyéniségét az a néhány sor, mellyel Timon alapján Bél Mátyás emlékezik Oláh pártfogoltjaira: (Oláh) in provehendis cum omnium disciplinarum tum praesertim poeticae, cultoribus, valde benignus fuit. Inter hos primo loco habebat Nicolaum Istvánffyum, Stephanum Radetium, Zachariam Mossóczyium. Istvánffy mecénását életében magasztalta, halála után alig említi. Ezzel szemben Mossóczy Oláh sírjára hatsoros verset írat „Luxere mortem viri, summi imique, familiares sui potissimum” kezdettel.

Az érsek emléke, a közös múlt tudata is fűzhette Ellebodiust Mossóczyhoz és Radéczyhez. Feltűnő, hogy az Ellebodius-levelezést részletesen feldolgozó Wagner nem találkozott Mossóczy névvel. Lehet azonban, hogy a levelekben neve vagy elrejtve, vagy „meg nem nevezett jótevőként”³⁶ szerepel, mert hihetetlennek tűnik, hogy éppen annak neve nem maradt fenn leveleiben, aki ellátta könyvekkel, míg könyvtára meg nem érkezett Padovából. Mossóczy könyvajándékozásait annál inkább kell méltányolnunk, mert szenvedélyes könyvgyűjtő volt: aránytalanul sokat költött könyvekre. Egyházi és világi főúri társai ismerték kedvtelését: könyvekkel kedveskedett neki Országh Kristóf országbíró,³⁷ Bornemissza Pál, püspök-elődje.

A Pinellivel folytatott levelezésből tudjuk, hogy Ellebodiust Pozsonyban milyen filológiai kérdések foglalkoztatták. Mossóczy önzetlen barátságát az mutatja legjobban, hogy nemcsak ellátta a legfontosabb könyvekkel, hanem lemondott drágán vett ősnymtatványokról, mert azok tartalmazták az Ellebodius számára nélkülözhetetlen Arisztotelész-szöveget. Eddig tizennyolc olyan Mossóczy tulajdonában volt kötet került elő, mely Ellebodius-jegyzeteket tartalmaz. Tizennyolc kötet ezek közül Mossóczy által Ellebodiushoz dedikált.

1575 végén megérkeztek Ellebodius könyvei Padovából. Mennyi könyve lehetett, nem tudjuk. Még további sorsukat sem ismerjük pontosan. Clusius 1585-ben (!) így ír: Nicasii bibliotheca adhuc apud Agriensem episcopum totius Hungariae locumtenentem, haeret, ni fallor, quandoquidem Nicasii frater (cui ea cesserat) eodem morbo eademque in urbe sublatus est postea.³⁸ Clusius, mivel pozsonyi kapcsolatai Ellebodius és Purkircher halála után megszüntek, hét év távlatából valóban tévedhetett. A könyvek egy része ugyanis

³⁵ BÉL Mátyás: *Notitia Hungariae*. Viennae, 1735. 1. tom. 484–85. TIMON Sámue: *Brevis commentarius rerum in Hungaria, Croatia et Transilvania . . . gestarum*. Tarnaviae, 1720, 55–56. alapján. (*Timon Epitome chronologica rerum Hungaricarum*, Claudiopoli, 1764, c. műve 226. ugyanez a szöveg.)

Hevenesi 34. köt. 14. sz. Radéczy levele Mossóczyhoz Ellebodius haláláról. (Egyetemi Könyvtár. Kéziratár.)

³⁶ WAGNER i. m. 28. Az „In Aristotelis Librum de Poetica Paraphrasis Ambr. D 510. inf. enthält ein Vorwort, in dem Ellebodius die Schrift einem Wohltäter vermutlich Stephan Radéczy widmet. WAGNER i. m. 20. megemlíti a Pinellinek írt 21. levelet, melyben Ellebodius megírja, hogy 1572 januárjában 15 napig volt Radéczyval Nyitrán. Itt csakis Mossóczynál lehettek, tehát bizonyára szó van róla is a levélben.

³⁷ Országh Kristóf országbíró (Batthyány humanista köréhez tartozott, 1567-ben halt meg) könyvtárából egy kézirat: Isaac ben Salomo (EK 91) és két ősnymtatvány: Ósny. 660 és Ósny. 836. Mindkettő Avicenna; az utóbbinak külön érdekessége, hogy előbbi tulajdonosa Tichl, Mátyás és Beatrix orvosa volt.

³⁸ HUNGER, F. W. T.: *Charles de l'Escluse*. s'Gravenhage, 1927–1943. 2. vol. 405. Wagner szintén Clusiusnak 1585. VII. 10-én Camerariushoz intézett levele alapján tényként állítja, hogy Ellebodius értékes könyvtára testvére halála után Radéczy tulajdonába került.

végül Mossóczyhoz került vissza. Útjuk a Kecskés-hagyaték révén a pozsonyi jezsuitákhoz már ismert. A könyvek másik része pedig a soproni jezsuitáknál bukkan fel. Ezek a könyvek valószínűleg a baráti kör egyik tagjánál, Istvánffy Miklósnál lehettek. Istvánffyra, mint közvetítőre azért gyanakodhadtunk, mert az Egyetemi Könyvtárban talált Istvánffy-könyvtármaradványok mind a soproni jezsuita könyvtár possessor-jegyét viselik.³⁹ Istvánffy könyvtárát más vonatkozásban is meg kell említenünk. Mint mondtuk, a könyvek a baráti kör közös kincsei „et amicorum suorum”, és Istvánffy is barátja rendelkezésére bocsáthatta könyveit, míg a várva-várt könyvszállítmány meg nem érkezett Padovából. Istvánffy, Mossóczyval ellentétben kevés könyvbe írta be nevét és kevésre tétette rá supralibrosát. Bármennyire csábító is, nem utalhatunk Istvánffy egykori tulajdonába, minden olyan, egyébként gyűjtésébe vágó könyvet, mely a soproni jezsuiták 1640. (1651., 1681.) évi possessor-jegyét tünteti fel. Ellebodus Istvánffy könyvtárában mindenesetre megtalálhatta a klasszikus szerzők (Cicero, Homérosz, Pindaros, Plutarkhosz) új kiadásait.⁴⁰

Ellebodus-jegyzetelte könyvekre számíthatunk még a Mossóczy-könyvtár rendszeres felkutatása, vagy a Kecskés-hagyaték jegyzékének feldolgozása révén. Hosszan tartó munkáról lévén szó, helyesebbnek gondoltuk, hogy már most, amikor a grecisták felfigyeltek Ellebodus munkásságára, bemutatjuk mindazokat az eddig megtalált könyveket, melyek Ellebodus könyvtárában voltak, vagy széljegyzeteit tartalmazzák.⁴¹

A könyvcímeket Ellebodus érdeklődésének megfelelő csoportosításban rövidített leírással közöljük.⁴² Mint arra utaltunk az előzőkben, Ellebodus könyveire véletlenül bukkantunk. Klaniczay tanulmánya, majd Wagnernek Ellebodus minden kapcsolatára utaló dolgozata nyomán azonban a továbbiakban már nemcsak azoknak a klasszikus szerzőknek műveit kerestük, melyekhez tudomásunk szerint Ellebodus megjegyzéseket fűzött, hanem baráti

³⁹ Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. 5. 1970. 244–247. I. ismertettem két Istvánffy-könyvtárból származó kötetet, mellékelve a supralibros képét. Felvettem az Acta Irregestrata Jesuitica, Collegium Soproniense iratai alapján, hogy Draskovics György révén kerültek az Istvánffy-kötetek a soproni kollégiumba. Ezt a feltevésemet Berlász Jenő tanulmánya igazolta: „Bibliothecam ab avo suo materno, Nicolao Istvánffy ad se devolutam Collegio donavit Sopronii.” (Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1972. (1975) 216.).

⁴⁰ Istvánffy könyvtárának kutatásaink során újabban talált húsz kötetét nem soroljuk fel itt. Leírásuk megtalálható az Egyetemi Könyvtár Kézirattárában. Be szeretnénk azonban mutatni e könyvek egyikét, a maga korában híres munkát, mely jól mutatja a könyvajándékozás XVI. századi módját. A mű: „MORNAY, Philippe de, Seigneur du Plessis Marly: *La vérité de la religion chrestienne.*) MORNÆUS Philippus: *De veritate religionis Christianae liber; adversus Atheos, Epicureos ethnicos, Iudaeos, Mahumedistas, et caeteros infideles.* Antverpiae, 1583, ex officina Chr. Plantini. Az előzéklapon a dedikáció: Mageus Ds Balthasar de Batthian Mgr dapiferor etc Nicolao Isthuanffii dono dedit: 25. januar' 1586. Jelzete: Ad 10126. Ez a könyv nyilván egy a sok közül, hiszen az 1584. évi magyar tanács minden tagja (Radéczy István, Telegdi Miklós, Fejérváry István, Mossóczy Zakariás, Batthyány Boldizsár, Heresincey Péter, Istvánffy Miklós) jeles könyvgyűjtő.

⁴¹ Ellebodus tulajdonjegyei.

⁴² Kutatásainkat eddigelé csak az Egyetemi Könyvtár állományára terjeszthettük ki. Rövidített címléírásokat adunk. A szerző nevét az Egyetemi Könyvtárban használt módon írjuk. Az Ósny., Vet. és MV jelzetű könyvek a kéziratár külföldgyűjteményében találhatóak.

körének, a vele jónban levő írók műveit is megnéztük. Így találtunk például a három értékes dedikált Clusius-kötetre.

*

Ellebodius könyvtárának eddig előkerült köteteinek legnagyobb része természetesen Arisztotelész-szöveg vagy kommentár.

1. ARISTOTELES: Opera (graece). Venetiis, 1495—1498. Aldus Manutius. 1—5. tomus. BMC V 553. Sajtó—Soltész 281.
1. tomus. Jelzete: Ósny. 528.
Dedikáció: Zachar. Mossow Eppus Tinnin. D. D. Nicasio Suo D. D. D. 1639. évi Kecskés-adomány.
Ugyanez a kiadás még egy példányban Ósny. 528/a. számon: Zach. Moshoci Exmo Doctori Nicaso (!) Casleto fri.
Ellebodius ezt a példányt használta, szokásos görög nyelvű tulajdonjegyét ebbe írta be.
2. tomus. Jelzete: Ósny. 612/I.
Ellebodius tulajdonjegyzése görögül.
Rengeteg bejegyzés, különösen a 6. (De Physico auditu) és 9. (Meteorologicorum IV.) műnél.
Más kéztől származó bejegyzések is vannak.
A soproni jezsuitákhoz került a kötet.
3. tomus. Jelzete: Ósny. 612/II.
Dedikáció: Zachar Mossow Eppus Tinnin suo DD Nicasio fri omni piette colendo D. D. D.
Semmi bejegyzés.
1639. évi Kecskés-adomány.
4. tomus. Jelzete: Ósny.: 612/III.
Dedikáció: Excellmo D. D. Nicasio amico singulari Tinninien dd.
Nem Ellebodiustól származó bejegyzések.
1639. évi Kecskés-adomány.
5. tomus. Jelzete: Ósny. 657.
Ellebodius tulajdonjegyzése görögül.
Rengeteg Ellebodius-bejegyzés, különösen az Ethicorum ad Nicomachum X., Politicorum VIII., Oeconomicorum II., Magnorum moralium II., Moralium ad Eudemum VIII. műnél.⁴³
A soproni jezsuitákhoz került a kötet.
A két legerősebben használt kötet — a 2. és 5. kötet — úgy tűnik, a baráti körben maradt: Tón filón.
2. SIMPLICIUS: Hypomnemata in categorias Aristotelis. Venetiis, 1499, Zacharias Kallierges. (Görög betűs.)
BMC V 580. Sajtó—Soltész 3098.
Jelzete: Ósny. 692.
Dedikáció: Zachar Mossow Eppus Tinninien suo excell. D. Nicasio DD

⁴³ WAGNER i. m. 27. M. M. Notae és latin fordítása: Ambr. O 246 sup. uo. 29. Ethicorum: Ambr. S 78 Sup. ff 224 r—232 r. Politicorum I.: Ambr. S 78 sup. ff 216—222 v. Oeconomicorum II.: Ambr. S 78 sup. ff 234 r—238 v. Wagner jelzi tanulmányában, hogy a Magna Moralia fordításának elemzésével később óhajt részletesebben foglalkozni. A fordítás 1568-ban készült, de nyilván később is foglalkoztatta Ellebodiust a szövegmagyarázat. Wagner (36—37.) az 1498. évi Aldina-kiadást tekinti alapszövegnek, hivatkozik még az Ellebodius használta 1531. évi baseli kiadásra és a *Libellus de Bona Fortunara*. A két utóbbi nincs meg az Egyetemi Könyvtár állományában. Annál jelentősebbnek kell tartanunk, hogy az 1498. évi Aldina-kiadásunk Ellebodius görög nyelvű tulajdonjegyével van ellátva. Az Egyetemi Könyvtár állományában levő latin fordítás (*Opera Omnia latina* . . . Venetiis, 1496. Ósny. 562.) nem volt Ellebodiúsé vagy baráti köréé. A Valla fordításának 1498. évi kiadása Esztergomban, a Főszékesegyházi Könyvtárban található; nem volt Ellebodiúsé.

Semmi bejegyzés.

1639. évi Kecskés-adomány.

3. *Simplicii commentaria in tres libros Aristotelis de anima etc. Venetiis, 1527, in aedibus Aldi et Andreae Asulani Soceri.* (Görög betűs.)

Jelzete: Vet. 27/32. Ha 2r 159.

Dedikáció: Zachar Mossovi Eppus Tinninien suo Excellmo D. D. Nicasio D.D.

Semmi bejegyzés.

1639. évi Kecskés-adomány.

4. *Simplicii commentarii in octo Aristotelis Physicae auscultationis libros cum ipso Aristotelis textu. Venetiis, 1526, in aedibus Aldi et Andreae Asulani Soceri.* (Görög betűs.)⁴⁴

Jelzete: Vet. 26/19. Ha 2r 23.

Dedikáció: Zachar Mossovius Eppus Tinninien suo excell D. Nicasio.

Az utolsó lapon: finivi septima septembris 1548 Patavii.

A kötet sok bejegyzést tartalmaz, Ellebodiust is. Megvizsgálandó, hogy az 5. és 6. tételként felsorolt művekhez hasonlóan, az egyik jegyzetelő nem Thorda Zsigmond volt-e.

1639. évi Kecskés-adomány.

5. *ARISTOTELES: (Összes művek, görög.) Opera quaecunque impressa hactenus extiterunt omnia, . . . per Des. Eras. Roterodamum. Basileae, 1539. per Io. Bebel. (1–2. vol.)*

Jelzete: Vet. 39/66. Hb 2r 153.

Dedikáció: Zachar Mossow proth Apcus Eppus Tinnin suo D. D. Nicasio Elebodio (!) D. D. D.

Nincsen Ellebodius-bejegyzés.

1639. évi Kecskés-adomány.

6. *EUSTRATIUS Nicaenus: Eustratii et aliorum insignium peripateticorum commentaria in libros decem Aristotelis de moribus ad Nicomachum, una cum textu suis in locis adiecto. Venetiis, 1536, in aedibus haer. Aldi Manutii et Andrae Asulani Soceri.* (Görög betűs.)

Jelzete: Vet. 36/65. Ha 2r 142.

Dedikáció: Zachar Mossow Eppus Tinnin D. D. Nicasio suo D. D. D.

Nem Ellebodiustól származó bejegyzések.

1639. évi Kecskés-adomány.

7. *JAVELLUS, Chrysostomus: Super octo libros Aristotelis de physico auditu questiones subtilissimae. Venetiis, 1555, apud Joannem Mariam Bonellum. (Hozzáköteve:) – Super tres libros Aristotelis de anima questiones subtilissimae. Uo.*

Jelzete: Fa 5385.

Az előzéklapon: Sum Valentini Rogarii et amicorum. Alatta: Sum Nicasii Ellebodii Casletani et amicorum. Alatta: Imo Zachariae Mossoci na(m) a Nicasio rediit postliminio. Előzőleg nincsen feltüntetve Mossóczy neve úgy, mint a Castigationes Plinianaes esetében. (28. tétel.)

1637. évi Kecskés-adomány.

Két érdekes kolligátumot őrzött meg a soproni jezsuita kollégium könyvtára 1651., illetve 1640. évi bejegyzéssel. Mindkettőben az Arisztotelész-műveket Ellebodius széljegyzetekkel látta el. Az első, sajnos új kötésben, előzéklap nélkül, így a névbejegyzés hiányzik. A kolligátum harmadik darabjában vannak Ellebodius-jegyzetek. A kolligátum nemcsak Ellebodius jegyzetei miatt érdekes: néhány nevezetes Estienne-kiadást tartalmaz; mindegyik kapcsolatban van a padova körrel, sokat vitatott művek.

8. (CTESIUS): *Ex Ctesia, Agatharchide, Memnone excerptae historiae. – Appiani Iberica. Item de gestis Annibalis. Omnia nunc primum edita. Cum Henrici Stephani castigationibus.* (Genevae), 1557, ex officina Henrici Stephani. (Görög betűs.)

A bevezetést Estienne Sigonióhoz intézi.⁴⁵

⁴⁴ Paraphrasis in VIII. Aristotelis librum de Physica auscultatione. Ambr. D. 247. inf.

⁴⁵ Appianus editio princeps 1551-ben jelent meg Charles Estienne gondozásában. Ezt egészítette ki Henri Estienne 1557-ben az ibériai és hannibáli háborúk történetének kia-

(2.) APPIANI Alexandrini Hispanica et Annibalica. Latine nunc primum edita, ex Francisci Beraldi linguae Graecae professoris doctissimi interpretatione. (Genevae), 1560., excudebat Henricus Stephanus.

(3.) ARISTOTELIS et Theophrasti scripta quaedam, quae vel nunquam antea, vel minus emendata quam nunc, edita fuerunt. (Genevae), 1557, ex officin Henrici Stephani. (Görög betűs.)

A bevezetést Estienne Victoriushoz intézi.⁴⁶

(4.) ARISTOTELIS liber nunc primum versus, adversus Xenophanem, Zenonem et Gorgiam. Interprete Arnolde Ferrono Burdigalesi regio consiliario. Lugduni, 1557, apud Ioan Tornaesium.

(5.) DIONYSII Halicarnassei responsio ad Gn. Pompeii epistolam . . . Lutetiae, 1554, apud Carolum Stephanum. (Görög betűs.)⁴⁷

A másik Arisztotelész-kolligátum bécsi tankönyv; hét művet tartalmaz. A negyedik, ötödik, hatodik és hetedik darabjában vannak Ellebodus-bejegyzések.⁴⁸

9. PORPHYRIUS: Porphyrii Phoenicis Isagoge in Dialecticen . . . non solum ad praedicatorum Aristotelis cognitionem . . . apprime necessaria. Viennae, 1550, typis Egidij Aquilae.

(4.) ARISTOTELIS Stagiritae Analiticorum libri duo. Viennae, 1551, typis Egidij Aquilae.

(5.) Topicorum libri octo. Viennae, 1553, typis Michaelis Zimmermanni.

(6.) Posteriorum Analiticorum libri duo. Viennae, 1552, typis Egidij Aquilae.

(7.) Elenchorum libri duo. Viennae, 1553, typis Michaelis Zimmermanni.

Jelzete: Vet. 50/68–69. Fa 8070.

Adolf Kassel felsorolja azokat a kiadásokat, amelyek alapján Ellebodus megírhatta a Poetica parafrázisát.⁴⁹ A felsorolt kiadások (Aldina 1508, Moreliana 1555, Paccius 1536, Victorius 1560) közül egy sincsen az Egyetemi Könyvtár tulajdonában, csak Victorius kommentárjának 1573. évi kiadása.

10. VICTORIUS, Petrus: Petri Victorii commentarii in primum librum Aristotelis de arte poetarum. 2. ed. Florentiae, 1573, in officina Iuntarum, Bernardi Filiorum.

Jelzete: MV 518. Ha 2r 37.

Possessor: Zachar Moshocoy E Tinninien 1573.

1639. évi Kecskés-adomány.

dásával. Az utóbbi rossz szöveg alapján dolgozott, sokat kellett javítania; Sigonióhoz írt előszavában panaszkodik is emiatt. François Bérauld fordítása is Henri Estienne kiadása alapján készült. Érdemes megjegyeznünk, hogy Szophianosz kérésére Dudith, jó szöveg birtokában, le akarta újból fordítani az Annibaliat (COSTIL: Dudith. 287.).

⁴⁶ Theophrasztosz elveszett műveinek felkutatása a filológusokat a század közepén különösen érdekelte. Estienne kiadta több munkáját, sőt Pinelli baráti köréből D. Furlano is kommentált Theophrasztosz-szöveget; ennek kiadását Pinelli indította útjára (COSTIL: Dudith. 288.). Ellebodusnak is fennmaradt egy levele, melyet Theophrasztosztól Szophianosznak írt (VOGEL i. m. 455.).

⁴⁷ Henri Estienne kiadása. Pinelli másoltatott Halikarnasszoszi Dionüszoszt; Dudith András birtokában is megvolt e munka kézírata (COSTIL: Dudith. 228., 240–241.).

⁴⁸ Az Ellebodus könyvtárában található jegyzetelt Arisztotelész-kiadások bizonyítékaik Klanciczay feltételezésének: az 1573-as és 74-es esztendő Arisztotelész további munkáinak a fordításával és értelmezésével töltötte. Elkészült és fennmaradt a *Problemata*, a *Parva Naturalia* és a *Magna Moralia* latin fordítása, s levelei alapján feltételezhető, hogy dolgozott a *Physica* és a *Rhetorica* fordításán is (KLANCICZAY i. m. 31.).

⁴⁹ KASSEL, Rudolf: *Unbeachtete Renaissance-Emendationen zur Aristotelischen Poetik.* = Rheinisches Museum für Philologie. N. F. 105. 1962. 111–121.

Nyilván megvolt Ellebodus könyvtárában az első kommentált *Poetica*-kiadás, Robortello 1555-ben kiadott műve.⁵⁰ Bizonyára Castelvetro *Poetica di Aristotele vulgarizzata* c. műve is. Ezt a munkát ugyanis olyan jelentősnek tartotta, hogy 1571-ben Bécsbe érkezve azonnal megvette Pinelli számára.⁵¹ Elképzelhető, hogy az Egyetemi Könyvtár lappangó példánya éppen Ellebodusé volt.

Ellebodus levelei szerint Arisztotelész után leginkább Arisztophanész művei foglalkoztatták. 1575-ben Arisztophanész két komédiájának a *Nők ünnepének* és a *Lüszisztratének* latin fordítását készíti.⁵²

11. ARISTOPHANES: *Cereris sacra celebrantes. Eiusdem Lysistrate. Florentiae, 1515, Bernardus Iunta.* (Görög betűs.)

Jelzete: Vet. 15/19. Hb 983.

A soproni jezsuitákhoz került a kötet. (1681.)

A görög klasszikusoknak további köteteit találjuk a soproni jezsuita könyvtár katalógusába bevezetve:

12. EURIPIDES: *Tragoediae octodecim. Basiliae, 1551, per Ioannem Heruagium.* (Görög betűs.)

Jelzete: MV 515. Hb 553.

Legtöbbet jegyzetelt könyve, még Padovából hozhatta magával. Görög nyelvű tulajdonjegye felett a könyv megszerzésére vonatkozó bejegyzés.⁵³

13. HOMERUS: (Összes művek, görög.) (2). *Odyssea. Batrachomyomachia. Hymnoi XXXII. Argentorati, 1525, Cephallaeus.*

Jelzete: Vet. 25/30. Hb 725.

(Hozzákötvé:)

(DIONYSIUS Periegetes): *Dionysii Orbis descriptio. — Arati Astronomicum. — Procli Sphaera. Basileae, 1523, apud Ioannem Bebelium.* (Görög betűs.)

Jelzete: Vet. 23/20.

Ellebodus latin nyelvű tulajdonjegye barna tintával:

Sum Nicasii Ellebodii Casletani.

Sok latin és görög nyelvű bejegyzése.

Neve alatt: 8. Aug. 1548.⁵⁴

Ugyanebben az időben kerülhetett tulajdonába:

14. SOPHOKLES: *Commentarii in septem tragedias Sophoclis. Romae, 1518, ny. n.* (Görög betűs.)

Jelzete: Vet. 18/68. Hb 4r 272.

Ellebodus tulajdonjegyzése latinul (barna tintával).

15. (Összes művek, görög.) *Sophoclis tragoediae septem. Lutetiae, 1528, Simon Colinaeus.*

Jelzete: Vet. 28/32. Hb 672.

Címlapja csonka, előzéklapja nincsen, így névbeírása elveszhetett, pedig erősen használt könyve.

Sok Ellebodus-bejegyzés.

16. AESCHYLUS: *Tragoediae VII. Scholia in easdem . . . Petri Victorii cura et diligentia. (Genevae), 1557, ex officina Henrici Stephani.* (Görög betűs.)

Jelzete: MV 519. Hb 4r 56.

Sok Ellebodus bejegyzés, tulajdonjegy nélkül.

⁵⁰ COSTEL: *Paul Manuce* 340.

⁵¹ KLANICZAY i. m. 30.

⁵² KLANICZAY i. m. 30–31., WAGNER i. m. 31. A *Nők ünnepének* és a *Lüszisztraté* fordítása a jegyzetekkel együtt Amb. D 478 inf.

⁵³ 12. tétel előzéklapjának fényképe.

⁵⁴ DONNET, Daniel: *Une préface grecque inédite de l'humaniste Nicaise van Ellebode = Humanistica Lovaniensia.* 21. 1972. 189–195. A szöveg és latin kommentárja: *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome.* 43. 1973. 401–457.

17. AELIANUS? Claudius (Praenestinus): *Variae historiae libri XIII.* — Ex Heraclide de rebus publicis commentarium. — Polemonis *Physionomia* . . . — Adamantii *Physionomia*. — . . . Romae, 1545, (Camillus Peruscius.) (Görög betűs.)
Jelzete: Vet. 45/41 Ga 4r 204.
Ellebodius tulajdonjegyzése latinul.
Kevés Ellebodius-bejegyzés.

Ellebodius filológiai munkásságát egy grammatikus, Apollóniosz Düszkolosz szövegmagyarázatával kezdte. Ezt az érdeklődését egész élete folyamán megtartotta. Theodórosz Gazész (Gaza), Apollóniosz Düszkolosz és Szünkelloz (Michael Syncellus) munkáit becsülte a legtöbbre. A két utóbbinak szövegét javította, de ránk maradtak könyvtárában kisebb grammatikusoknak művei is. Ezért sajnáljuk, hogy Wagner is megelekedett az „Autographon seiner (Ellebodius) *Compendia grammaticae, rhetoricae, geometriae etc.*” és „grammat. u. lexicogr. Notizen” gyűjtőfogalommal.⁵⁵ Tudjuk, hogy Hermogenész foglalkoztatta. Talán érdemes megjegyeznünk, hogy Manutius 1560-ban Pinellinek írt levelében megemlíti, hogy Hermogenész munkáit újból ki akarja adni, de ezúttal latin fordítással. Szophianosztól is kért néhány szövegkorrekciót. Jellemző a görög nyelvtudás hanyatlására, hogy Aldus Manutiusnak, a görög auktorok csodálatos kiadójának fia már kompromisszumot köt: latin fordításokat ad ki, és erre buzdítja a fiatal padovai filológusokat is.⁵⁶

Ellebodius könyvtárában Hermogenész *Rhetoricája* két kiadásban volt meg; mindkettőt jegyzetelte.

18. APHTHONIUS: In Aphthonii Progymnasmata commentarii innominati auctoris. — Syrani, Sopatri, Marcellini commentarii in Hermogenis *Rhetorica*. Venetiis, 1509, in aedibus Aldi. (Görög betűs.)
A. P. Manutius két kötetes *Rhetores* kiadásának második kötete.
Jelzete: Vet. 09/13. Hb 2r 246.
1639. évi Kecskés-adomány.
19. Ausonii Sophistae praeludia. — Hermogenis *Rhetorica*. Florentiae, 1515, in aedibus P. Juntae. (Görög betűs.)
Jelzete: Vet. 15/23a. Hb 4251.
Ellebodius tulajdonjegye latinul (kétszer).
Sok Ellebodius-bejegyzés.
A soproni jezsuitákhoz került a kötet. (1681.)

Érdemesnek tartjuk megjegyezni, hogy Ellebodiusnak Hermogenesszel kapcsolatos töredéke olyan kéziratkötetben maradt meg az Ambrosianában, amelyben Camillus Venetus másolata is szerepel. Pinelli és Camillus Venetus kapcsolata ismert; Ellebodius is e révén ismerkedett meg vele.⁵⁷

Névbejegyzések nélkül maradt ránk Kecskés hagyatékában három közismert munka, Ellebodiusnak tulajdonítható bejegyzésekkel. Már Costil is panaszkodott Ellebodius írására: jegyzetelő írása és végleges, „nyomdára kész” kézírása szinte két különböző ember írása. Ez okozza sokszor a meghatározás nehézségét.

20. LYCOPHRON: Lycophonis Chalcidensis Alexandra, sive Cassandra, poema . . . eruditissimis Isacii Tzetis grammatici commentariis . . . illustratum . . . — Adiectus quoque est Joannis Tzetzae Variarum historiarum liber, versibus politicis ab eodem Graece conscriptus . . . Basileae, 1546, ex officina Ioannis Oporini. (Görög és latin betűs.)
Jelzete: Vet. 46/49. Hb 2r 72.

⁵⁵ VOGEL—GARDTHAUSEN i. m. 455.

⁵⁶ COSTIL: Dudith 94. és uő: Paul Manuce 360.

⁵⁷ VOGEL—GARDTHAUSEN i. m. 455. két Hermogenesszel foglalkozó Ellebodius-kéziratot sorol fel: Syrianos zu Hermogenes és Epitome der Rhetorik des Hermogenes.

21. (OPSOPOEUS, Vincentius): In Graecorum epigrammatum libros quatuor. Annotationes Vincentio Obsopoeo autore. Basileae, 1540, in officina Nicolai Brylingerii.
Jelzete: Vet. 40/59 Ha 446.
22. FLORILEGIUM diversorum epigrammatum in septem libros dictinctum. Venetiis, 1550, apud Aldi filios. (Görög betűs.)
Jelzete: Vet. 50/78 c. Hb 564.

Mossóczy Zakariás Ellebodiust⁵⁸ természettudományi könyvekkel is ellátta. Közismert munkákat engedett át barátjának, melyek azután a szokásos úton a Kecskés-hagyaték révén maradtak ránk. (1637. nov. 9. és 1639. évi ajándékozás.)

23. (ABRAHAM ZACUTUS): Almanach perpetuum exactissime nuper emendatum omnium celi motuum cum additionibus in eo factis tenens complementum. Venetiis, 1502, P. Liechtenstein.
Jelzete: Vet. 02/35. Eb 4r 692.
Dedikáció: Zachar DD Nicasio DDD.
24. (REGIOMONTANUS, Johannes): Clarissimi doctoris D. Joannis de Monteregio Germani Tabulae directionum. Venetiis, 1524, A. Junta.
Jelzete: Vet. 24/20. Eb 4r 352.
Dedikáció: Zachar Eppus Tinnin DD Nicasio suo tamque fri DDD.
25. SPHERA. Cum commentis in hoc volumine contentis . . . Venetiis, 1518, haer. Octaviani Scoti.
Jelzete: Vet. 18/67. Eb 2r 141.
Dedikáció: Zachar Mossow Eppus Tinnin suo Nicascio (!) Casletano DDD.

A bejegyzések Ellebodiusra emlékeztetnek egy közismert orvosi könyvben és Euklidész alapvető művében:

26. BRASAVOLA, Antonio Musa: Antonii Musae Brasauoli Ferrariensis Examen omnium simplicium medicamentorum, quorum usus in publicis est officinis. Lugduni, 1556, apud Ioannem Frellonium.
Jelzete: Dc 198.
Possessor: Z. E. T. 1577. (Mossóczy)
27. EUCLIDES: (Elementa, kivonatok.): Adiecta praefatiuncula in qua de disciplinis mathematicis nonnihil.
Basileae, 1533, apud Ioan. Heruagium. (Görög betűs.)
Jelzete: Vet. 33/16. Hb 2r 18.
A soproni jezsuiták katalógusába 1678-ban írták be. A jegyzetek a második részben vannak.

Ellebodius könyveinek felsorolását öt különleges sorsú könyvvel fejezzük be.

28. (BARBARUS HERMOLAUS): Castigationes Plinianae Hermolai Barbari. Romae, Eucharis Silber. VIII. Kal. dec. 1492. et Id. Febr. 1493.
BMC IV 113. Sajó—Soltész 492.
Jelzete: Ósny. 441.
Ez az első Mossóczy-ritkaságok egyike, melyre Szilágyi Sándor⁵⁹ hívta fel a figyelmet. A későbbi idézések sajtóhiba következtében mindig 1513-as kiadású könyvről tud-

⁵⁸ Ellebodius és Pinelli természettudományi érdeklődése azonos volt. Tudjuk, hogy Camillus Venetus rendszeresen másolt matematikai és asztronómiai szövegeket: ezeket a Codices Pinelliani de mathematica et astronomica tartotta fent (COSTL: Dudith 297.). Ellebodius geometriai jegyzetei is fennmaradtak az Ambrosiana-ban. L. VOGEL—GARDT-HAUSEN 455.

⁵⁹ Magyar Könyvszemle. 1879. 210.

nak. A könyv először Gyalui Thorda Zsigmondé⁶⁰ volt (Sum Sigismundi Thorda Pannonii), utána következik Mossóczy bejegyzése: a könyv 1572-ben Mossóczyé, 1574-ben „Doctoris Nicasii Ellebodii”, de visszakerült megint Mossóczyhoz a „doctoris et praeceptoris sui” halála után. A beírás 1582-ből származik.

29. (HESYCHIIUS Alexandrinus): Hesyhii Dictionarium. Hegenoe, 1521, in aedibus Thomae Anshelmi Badensis.

Jelzete: Vet. 21/48. Ha 2r 97.

Ellebodius tulajdonjegye görögül.

Mossóczy beírása: Zachariae Moshocoy Ep. Tinnin. (Ajándékozási szöveg nincs !)

Ellebodius Mossóczy könyvtárában találhatta, vagy esetleg az ő könyveiből került a püspök könyvtárába volt padovai tanárának egyik könyve. A másik Sigonius-művet a soproni jezsuiták őrizték meg számunkra (1640. évi katalógizálás).

30. SIGONIUS, Carolus: De Rep(ublica) Atheniensium libri IIII. Bononiae, 1564, apud Ioannem Rubrium.

(Hozzákötvé:)

(ZAMOJSKI, Jan): Joannis Sarii Zamoscii de senatu Romano libri duo. Venetiis, 1563, apud Iordanum Ziletum.⁶¹

Mossóczy beírása: Zach. Moshocj E Tinnin 1574.

Sigonius könyvében sok bejegyzés; közte Ellebodius görög és latin bejegyzései.

31. Fasti consulares, ac triumphii acti a Romulo rege usque ad Ti. Caesarem . . . Venetiis, 1556, ex officina S. G. Ziletti.

Jelzete: Ga 2r 189.

A kötetet Ellebodiuson kívül Istvánffy is használhatta.

32. CLUSIUS, Carolus: Caroli Clusii Atrebatis rariorum aliquot stirpium per Hispanias observatarum historia. Antverpiae, 1576, ex officina Christophori Plantini.

Jelzete: MV 517. Ec 174.

A kötetet Clusius dedikációval adja Ellebodiusnak.

Az utolsónak bemutatott öt könyv (28–32. tétel) Ellebodius könyvtárának sorsát illusztrálja. Bizonyítékai annak a feltételezésünknek, hogy Ellebodius halála után könyvei szétszóródtak. Könyveinek az a része, melyet Mossóczytól kapott ajándékba, visszakerült a püspök tulajdonába, többi könyve pedig a baráti körben maradt, s így jutott el egy részük Istvánffy Miklós könyveivel együtt a soproni jezsuitákhoz.

Tanulmányunkban harminchét olyan kötetet mutattunk be, melyből harmincháromról teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy Ellebodius használta, vagy könyvtárában megvolt. A kötetek nagy részébe jegyzeteket írt, sőt egyes műveket kommentár jellegű glosszákkal látott el.

Tanulmányunk célja hármas volt:

1. Fel kívántuk hívni a figyelmet Ellebodius eddig ismeretlen magyarországi munkásságára, amely Ellebodius-képünk teljesebbé válásán túlmenően új adalékkal szolgálhat a klasszikus szerzők humanista értékeléséhez.

2. Ellebodius magyarországi szereplése újból bizonyítja, hogy mennyire élő valóság volt a királyi Magyarország nyugati részén az Olaszországtól Lengyelorszáig terjedő humanista eszmei közösség. Nem elszigetelt, néhány főúri

⁶⁰ Thorda Zsigmond (1569-ben halt meg) a magyar kamara tanácsosa jelentős közéleti szereplése mellett latinra fordította Euripidészt. Padovai diák volt ő is.

⁶¹ Nemcsak Sigonio, hanem a későbbi lengyel kancellár, Zamojski is a padovai egyetemi körhöz tartozott. Könyvének bevezetését Padovában írta, 1563-ban. A kötet Mossóczy halála után újból ismert könyvgyűjtő tulajdonába került: Helgenmeyer, a pozsonyi evangélikus gimnázium igazgatója írja be nevét 1640-es dátummal. Többi könyvével együtt a pozsonyi jezsuita kollégiumba került 1692-ben.

udvarra korlátozott kedvtelés, hanem szükséglet a klasszikus műveltség. Volt olyan légkör, amely lehetővé tette, hogy külföldi tudósok itt élhessenek: Ellebodus Arisztotelészt fordíthasson, Euripidészt kommentálhasson és Clusius növénytani munkákat írthasson. A világi és egyházi értelmiség, maga mögött olaszországi tudás- és élményanyagával továbbterjesztette a klasszikus műveltséget. A fiatal korban kapott indítás egy egész generáció és környezete érdeklődését határozta meg.

3. A bemutatott könyvek illusztrációi Makkai László művelődéstörténeti megállapításának,⁶² mely szerint a könyvek „átfutási ideje” érzékeltetni tudja Magyarországot helyét az európai fejlődésben. A XVI. században még nincs lemaradás, a „késési index” egy-két év. A Mohács utáni első nemzedék még a legnemesebb európai szellemi közösség részese.

PAJKOSSY, MADAME GYÖRGY

**„Nicasii Ellebodii Casletani et amicorum”. Les livres d’Ellebodus
et de son cercle amical à la Bibliothèque de l’Université**

L’un des catalogues de la Bibliothèque de l’Université de Budapest contient les restes des bibliothèques remarquables du XVIe siècle, parmi eux les livres de Zakariás Mossóczy (1542–1587), évêque de Nyitra, dont plusieurs volumes portent le nom d’Ellebodus Nicasius. Ces livres récemment découverts ne fournissent pas seulement des données à l’activité de l’un des grecisants les plus éminents de l’époque, mais ils sont de nouvelles preuves de la culture classique en Hongrie et indiquent les relations entre l’Italie – en premier lieu Padoue – d’une part et les humanistes hongrois de l’autre. Cet humaniste d’origine flamande a été appelé de Rome, par l’archevêque d’Esztergom, à l’académie de Nagyszombat. Tibor Klaniczay et Dieter Wagner se sont déjà occupés à fond de sa vie; la présente étude vise à compléter nos connaissances concernant l’activité d’Ellebodus en Hongrie. Entre autres, elle s’occupe de l’activité du cercle d’humanistes de Pozsony, de même que des relations de Mossóczy et d’Ellebodus. L’auteur de l’étude a découvert 18 volumes appartenant antérieurement à Mossóczy, qui contiennent des notes d’Ellebodus; parmi eux, 14 sont dédiés à Ellebodus par le propriétaire même. Après la mort d’Ellebodus, ces volumes sont retournés à Mossóczy, plus tard ils ont surgi chez les jésuites de Pozsony et de Sopron. L’étude réussit à établir à propos de 33 livres analysés qu’ils ont été utilisés par Ellebodus ou qu’ils ont appartenu à sa bibliothèque.

⁶² MAKKAI László: *A könyvtártörténetírás művelődéstörténeti módszerei.* = A Magyar Könyvtárosok Egyesületének Évkönyve. 1973. (1975.) 33–38.